

De ontwikkeling van het Nederlands joint opereren

H. Suurveld – luitenant-ter-zee der eerste klasse*

Inleiding

E nige tijd geleden vroeg de redactie van de Militaire Spectator mij om een bijdrage te leveren aan een bijzondere uitgave van het blad. In eerste instantie ging ik er van uit dat ik een exposé over de huidige staat van Defensie mocht schrijven. Gelet op mijn huidige functie leek mij dit ook voor de handliggend. Ik was echter aangenaam verrast toen bleek dat niet alleen de huidige staat van Defensie, maar met name mijn bijdrage aan de ontwikkeling hiervan doel van het artikel was. Samen met de bijdragen van de overige alumni van de derde Hogere Defensie Vorming (HDV-03) zal dit de lezer een goed beeld moeten geven hoe onze krijgsmacht door de jaren heen is veranderd.

Zonder te willen vervelen met de overpeinzingen van een oudere collega wil ik de lezer toch deelgenoot maken van mijn ‘werkelijkheid’ op

het moment dat mijn adjudant mij het verzoek van de redactie voorlegde. Ik zat op de brugvleugel van ons nieuwste Joint Support Ship, Zr. Ms. van Wassenaer van Obdam, te genieten van de zonsopkomst. Het landingschip Zr. Ms. Schaper voer, met de helikopters op het helidek, net voor de opkomende zon langs. Dit plaatje gaf eigenlijk alles weer wat er in de afgelopen jaren is bereikt.

De opkomende zon symboliseert de huidige florissante staat van Defensie. Veel mensen romantiseren de zonsopgang, maar ik heb ik meer met de opkomende zon. Zonsopkomst sluit een donkere periode af en een nieuwe – in dit geval zonnige – dag lacht je tegemoet. Zo is het ook met Defensie: de donkere periode lijkt achter ons te liggen en een zonnige toekomst ligt voor ons.

De naamgeving van de schepen symboliseert de historische basis van de huidige samenwerking tussen de krijgsmacht delen. De cavalerist Jacob van Wassenaer van Obdam is in 1653, tijdens de eerste Engelse Oorlog, benoemd tot luitenant-admiraal¹ en bevelhebber van de Nederlandse vloot. Luitenant-generaal Schaper is zijn carrière in de Tweede Wereldoorlog begonnen bij de Marine Lucht-

vaardienst (MLD). In 1954 verliet Schaper de Koninklijke Marine als Vlagofficier MLD en stapte over naar de Koninklijke Luchtmacht. Hier vervulde hij van 1956 tot 1961 de functie van chef luchtmachtstaf.²

De toegevoegde waarde van het gebruik van de kennis en inzichten van mensen in andere uniformen was mij al tijdens de HDV duidelijk geworden. In een van de planningsoefeningen tijdens de HDV vervulde een cavalerist

H. Schaper (Foto NIMH)

* Cursist HDV-03.

¹ Gent, T. van, *17 Zeventiende eeuwse admiralen en hun zeeslagen*. Den Haag, KVMO, 2000. blz. 46-50.

² Koninklijke Luchtmacht, *Vlucht door de tijd: kopstukken*. Internetsite, toegankelijk via: <http://www.luchtmacht.nl/vluchtdoordetijd/kopstukken/bevelhebbers/schaper.html>.

de rol van Maritime Component Commander (MCC). Zijn verwondering over de maritieme werkwijze en zijn 'vreemde' vragen gaven nieuwe inzichten aan alle deelnemers. Dit maakte het uiteindelijk product beter.

Met dit artikel wil ik de lezer informeren over de weg naar de huidige defensieorganisatie. Als uitgangssituatie heb ik hiervoor 12 juli 2007 gekozen. Op deze datum kreeg ik mijn HDV-brevet uitgereikt. Om de ontwikkelingen in de tijd te kunnen plaatsen begin ik met een verhandeling over de strategische ontwikkelingen die volgens mij relevant zijn geweest voor de ontwikkelingen van de Nederlandse Defensie. Vervolgens beschrijf ik de veranderingen in de defensieorganisatie. Ik sluit af met mijn conclusies.

Strategische ontwikkelingen

Inleiding

Aan het eind van de twintigste eeuw begonnen lezingen steevast met: 'Sinds het vallen van de Muur...'. In het begin van de eenentwintigste eeuw kwam hier nog de variant: 'Sinds het instorten van de Twin Towers...'. bij. Strekking van de verhalen die volgden was altijd: de wereld is veranderd en daar moeten we op inspringen. Nu terugblikkend blijkt dat de wereld sindsdien continu in verandering is geweest. In plaats van in te springen op de veranderingen zijn we gaan wennen aan de veranderende wereld, zoals een defensiemedewerker al in 2006 suggereerde.³ Gelukkig vonden de meeste veranderingen minder abrupt plaats dan de terroristische aanslagen op het World Trade Center in New York. In dit hoofdstuk bespreek ik enkele strategische veranderingen die van invloed zijn geweest op de ontwikkelingen bij Defensie.

Internationale veiligheidsorganisaties

Sinds de Tweede Wereldoorlog zijn internationale veiligheidsorganisaties voor Nederland belangrijk geweest in het buitenlandbeleid en bij de inzet van

de krijgsmacht. Voor de legitimiteit van operaties richt Nederland zich nog steeds op de Verenigde Naties of de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE).⁴ Als het enigszins mogelijk was voerde Nederland operaties uit onder auspiciën van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie of samen met NAVO-partners. De NAVO richtte zich indertijd, naar Amerikaans voorbeeld, op het ingrijpen in een conflict voordat het uit de hand kon lopen. Hiervoor is de NATO Response Force (NRF) opgericht.

De Europese Unie ontwikkelde nog een eigen Europees Veiligheids- en Defensiebeleid (EVDB) en er was voorzien dat de EU in toekomstige conflicten zelf de diplomatieke en economische acties zou kunnen ondersteunen met militaire middelen. Als uitvloeisel hiervan en bijna analoog aan de NRF's zijn de EU-battle-groups opgericht. Nederland wilde hieraan ook een bijdrage leveren.

Verenigde Naties

Na Bosnië, Kosovo en het Irak-conflict van 2003 leek de rol van de VN definitief voorbij. Op pijnlijke wijze was de onmogelijkheid van de VN gebleken om in dergelijke conflicten te bemiddelen en vreedzame oplossingen aan te dragen. De tegengestelde belangen van de permanente leden van de Veiligheidsraad waren vaak een belemmering om krachtadig op te treden. De duizenden doden in Rwanda, Darfur en meer recent in Zimbabwe had de internationale gemeenschap kunnen voorkomen door sneller ingrijpen. Deze boodschap is duidelijk aangekomen en nu in 2025 vervult de VN weer de rol van het internationale overkoepelende veiligheidsorgaan. Bijna alle landen in de wereld zijn lid en de VN-Veiligheidsraad heeft aan slagkracht gewonnen door een gewijzigde samenstelling en afschaffing van de vetoprocedure.

NAVO

De operatie in Afghanistan heeft de NAVO wederom geconfronteerd met de afhankelijkheid van haar lidstaten. De landen stelden te weinig troepen ter

beschikking voor de operatie. De commandant van de International Security Assistance Force (ISAF) kon hierdoor zijn lange-termijnplannen niet uitvoeren. Deze plannen bestonden uit het weer opbouwen van Afghanistan nadat de veiligheid in het land was verzekerd. Omdat de NAVO-troepen niet toereikend waren voor de uitvoering van de taken en het aantal troepen dat de lidstaten uitzonden bovendien gestaag afnam, kon COMISAF op den duur niet eens meer de veiligheid van zijn eenheden garanderen. De NAVO moest hierdoor uiteindelijk de operatie in Afghanistan staken.

De NAVO heeft zich na ISAF daarom weer toegelegd op het collectief beschermen van het eigen grondgebied van de lidstaten. Daarnaast ziet de NAVO kortstondig ingrijpen in situaties buiten haar grondgebied die bedreigend zijn voor de stabiliteit in de wereld nog wel als een van haar taken. Voor de uitvoering van deze taak is nog steeds de NRF voorzien. Deelname van de NAVO aan langdurige vredesmissies heeft sinds Afghanistan niet meer plaatsgevonden.

Europese Unie

De EU heeft nog steeds de ambitie om een Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid (GBVB) en daaraan gekoppeld EVDB te ontwikkelen. De daadwerkelijke invoering hiervan laat echter al geruime tijd op zich wachten. Hoewel Europese besluitvorming vaak een kwestie van lange adem is, ziet het er in dit geval toch naar uit dat van uitstel afstel zal komen. De EU-battlegroups zijn door de impasse in het gezamenlijk beleid nooit ingezet en bestaan tegenwoordig ook alleen nog als concept. De EU kan hierdoor alleen economische invloed uitoefenen om desgewenst haar standpunten kracht bij te zetten.

3 Esch, J.A.C. van, prijswinnend essay in: *Vizier op Defensie*. Den Haag, Ministerie van Defensie (2006). blz. 70.

4 Aartsen, J.J. en Grave, F.H.G. de, *Betrokkenheid van het parlement bij uitzending van militaire eenheden*. Den Haag, Tweede kamer, 13 juli 2001.

Terrorisme

Dat de term terrorisme tegenwoordig in onze doctrine is vervangen door 'irreguliere oorlogvoering door statelijke en niet-statale actoren', geeft al de invloed van de tijdgeest weer. Tijdens de HDV-03 was de wereld, onder aanvoering van de Verenigde Staten, nog verwickeld in de oorlog tegen het terrorisme. Deze oorlog, met name gericht tegen Al Qaida, is gelukkig langzaam van het toneel verdwenen. De oplossing van het conflict in Irak heeft hier zeker aan bijgedragen. Irreguliere oorlogvoering blijkt na de strijd tegen het terrorisme nog steeds de meest waarschijnlijke vorm van oorlogvoering.

Opkomende machten

Ook anno 2025 evenaart nog geen enkel land de militaire macht van de vs. De omvang van de krijgsmachten van China en India is echter al sinds de eeuwwisseling een bron van zorg voor de Amerikanen. De uitgaven van China en India zijn volgens de Amerikanen, maar ook volgens de EU, niet in verhouding met de doelstelling van landsverdediging en geven ook al jaren aanleiding tot speculaties over de ware reden van de uitbreiding van de krijgsmacht. Zowel China als India investeren met name in hun vloot. Het zwaartepunt van deze investeringen ligt op de amfibische capaciteit,⁵ maar ook de omvang van de strategische luchtvloot en het arsenaal langeafstandsraketten roept vragen op.

Ontwikkelingen in de defensieorganisatie

Inleiding

In 2007 stond de Nederlandse krijgsmacht opnieuw voor moeilijke beslissingen. Onder leiding van minister Kamp was in 2004 de grootste reorganisatie tot die tijd ingezet. Onder de pakkende titel 'Verantwoord verkleinen, voortvarend vernieuwen'⁶ was de omvang van de organisatie, in medewerkers en middelen, aangepast aan het beschikbare budget. Gelijkzeitig nam Nederland deel aan de NAVO-operatie in de Afghaanse provincie

Uruzgan, de VN-missie in Libanon (UNIFIL II) en getalsmatig kleinere missies.

Oefening van GGW De Peel met Patriot, Eindhoven, 2004

(Foto AVDD, K. Dogger)

Na het aantreden van de nieuwe minister Van Middelkoop leek het evenwicht tussen het budget en personeel en middelen niet, of nog niet, bereikt. De discussie die hierop volgde kon ik van dichtbij volgen omdat ik na de HDV ben geplaatst bij de Directie Operationeel Beleid, Behoeftestelling en Plannen (DOBBP). In deze discussie bleek de *kaasschaafmethode*, het afstoten van capaciteiten bij alle operationele onderdelen in plaats van keuzes over de toekomst van Defensie te maken, de boventoon te voeren. In deze periode is bij mij een beeld voor de toekomst van Defensie ontstaan. Deze visie is gebaseerd op het concept van joint opereren met de Nederlandse krijgsmacht.

Jointness was in het begin van mijn loopbaan een vies woord. Joint opereren associeerden de oudere collega's met 'paars'. Paars was aan het eind van de vorige eeuw synoniem voor gezamenlijk uitbesteden of beheren van een bestuurlijke of ondersteunende activiteit met de andere krijgsmachtdelen. Gevolg hiervan was meestal dat de krijgsmachtdelen uit-

eindelijk niet meer verantwoordelijk waren voor die activiteit. Paars betekende dus dat een krijgsmachtdeel taken, samen met het personeel, kwijt raakte. Joint opereren, het gezamenlijk met meerdere krijgsmachtdelen uitvoeren van een militaire operatie, kon in deze perceptie dus niets anders betekenen dan dat er operationele onderdelen van de eigen organisatie verhuisden naar een ander krijgsmachtdeel. Voor de meeste bevelhebbers was dit geen aantrekkelijk of gewenst vooruitzicht.

Om de negatieve connotatie van joint opereren weg te nemen moest er dus nog wel het een en ander gebeuren. Uitgerekend een paarse gedachte, namelijk het gezamenlijk opleiden van officieren op het Instituut Defensie Leergangen (IDL), leverde de oplossing voor dit probleem.

De structuur die gekozen was om de positie van de Commandant der Strijdkrachten (CDS) te verstevigen bleek bij uitvoering van het Joint Concept uiteindelijk minder effectief en is dan ook gewijzigd. In dit hoofdstuk beschrijf ik het ontstaan van het huidige Joint Concept. Vervolgens beschrijf ik de veranderingen in de Defensiestaf en het belang van goed opgeleid personeel dat het joint opereren ondersteunt.

Joint Concept

Het ontwikkelen van een Joint Concept voor Defensie is uiteraard minder eenvoudig dan het klinkt. Bij het ontwikkelen ervan struikel je over wezenlijke vragen als 'Waarvoor dient de krijgsmacht?' en 'Onder welke voorwaarden zal Nederland de krijgsmacht inzetten?'. Opvallend is dat in Nederland deze vragen vaak in termen van euro's worden beantwoord. Dat joint er toch is gekomen

⁵ Homan, C., 'Ook militair heeft China mondiale ambities', in: *de Volkskrant*, 17 maart 2007.

⁶ Knaap, C. van der, *Het personeelsbeleid van Defensie in de komende jaren. Verantwoord verkleinen, voortvarend vernieuwen*. Den Haag, Ministerie van Defensie, 16 september 2003.

komt hoofdzakelijk door de veranderde internationale omgeving.

De Militair Strategische Verkenning (MSV) van de CDS in 2006 beschrijft tien thema's op basis van de drie hoofdtaken van Defensie: verdedigen van het eigen en bondgenootschappelijk grondgebied, bevorderen van de internationale rechtsorde en de ondersteuning van civiele autoriteiten. Deze verkenning spreekt voor de eerste keer over 'het projecteren van het militaire vermogen van de gehele krijgsmacht'.⁷ In deze verkenning doelt men echter nog niet zozeer op nationaal joint optreden, maar op joint optreden in een *combined* en *interagency* omgeving.⁸

De vroegtijdige beëindiging van de NAVO-missie in Uruzgan heeft een belangrijke stimulans gegeven aan het joint opereren in Nederland. Al tijdens de missie bleken de verschillen met de traditionele operaties van de NAVO. Nederland nam tot die tijd deel aan NAVO-operaties door het uitzenden van schepen, landeenheden of vliegtuigen. De NAVO-commandostructuur zorgde vervolgens voor de operationele aansturing. De Nederlandse bijdrage verdween dus in zekere zin in een grote pot en hoewel de Nederlandse eenheden deelnamen aan dezelfde operatie, was er geen sprake van gezamenlijke inzet van deze eenheden.

In Uruzgan kreeg de Nederlandse Task Force Uruzgan (TFU) de verantwoordelijkheid over een groot gebied. Een hoofdkwartier in de Arabische Golf coördineerde de inzet van de lichteenheden. Om de veiligheid van de TFU te garanderen was de Nederlandse luchtmachtbijdrage daar echter direct aan gekoppeld. Wanneer de commandant-TFU vuursteun vanuit de lucht nodig had, kon hij dit direct bij de Nederlandse vliegtuigen aanvragen. In zekere zin al een voorbeeld van Nederlands joint optreden in die tijd.

Het bewustzijn dat Nederland zelf eenheden moest uitzenden waarin alle componenten van ons nationaal mili-

tair vermogen waren opgenomen werd nog verder versterkt doordat de NAVO niet meer deelnam aan operaties zoals Afghanistan. De NAVO was hierdoor niet langer beschikbaar om de coördinatie tussen de componenten, het operationeel niveau, op zich te nemen. De NAVO-lidstaten die de internationale rechtsorde wilden bevorderen waren hierdoor aangewezen op de *coalitions of the willing*. Deze coalities waren oneerbiedig gezegd een samenraapsel van beschikbare eenheden. Zonder de coördinatie door een operationeel niveau bleken deze weinig effectief en zelfs gevaarlijk.

Gedurende de operatie in Darfur gingen de deelnemende strijdkrachten al snel over van het samenbrengen van alle eenheden in een pool naar een systeem gebaseerd op het verdelen van het operatiegebied in kleinere gebieden. In dit gebied waren de deelnemers aan de coalitie verantwoordelijk voor de uitvoering van de gehele missie en de verdediging van de bewoners en eigen troepen. Het relatieve succes van deze missie en het belangrijke Nederlandse aandeel hierin baande het pad voor daadwerkelijk denken aan Nederlands joint optreden.

De MSV 2014 geeft de eerste contouren voor Nederlands joint optreden. Het opereren in een *combined* en *interagency* omgeving is hierin uitgebreid met elkaar aanvullen en geïntegreerd optreden op nationaal niveau. Ten tijde van het verschijnen van de MSV 2014 leefde nog de hoop dat de EU in het gat zou stappen dat de NAVO op operationeel gebied bij uitzending had laten vallen. Zoals we nu weten heeft de EU dit gat nog steeds niet kunnen invullen.

Op Prinsjesdag 2016 verwoordt de regering de behoefte om de strijdkrachten om te vormen tot een joint-krijgsmacht, geschikt voor inzet in VN-operaties met beperkte offensieve capaciteiten. In 2016 was ik wederom bij DOBBP geplaatst, dit keer als afdelingshoofd Toekomst Verkenningen. Zo kon ik het proces goed volgen en

waar mogelijk mijn steentje bijdragen. Het Nederlandse succes in Darfur maakte het voor de regering eigenlijk onmogelijk dit welslagen niet uit te bouwen. De *Dutch approach* gold voor landen met vergelijkbare ambities als een benchmark en de Nederlandse internationale invloed was hierdoor navenant toegenomen. De relatie tussen ambtenaren van Buitenlandse Zaken en militairen was nog nooit zo goed geweest. Dat gold tevens voor de relatie tussen de krijgsmachtdelen. Ook de relatie met onze meest kritische volksvertegenwoordigers kenmerkte zich door positieve gesprekken in de trant van 'Wat heeft u nodig?', in plaats van 'Waarvoor heeft u het nodig?'.

De minister publiceerde in mei 2017 zijn visie op het Nederlands joint optreden dat in 2024 gerealiseerd moest zijn. Onder het positieve politieke gesternte ging het defensiebudget van 1,6 naar 2 procent en dit maakte het mogelijk om de huidige krijgsmacht te realiseren. Veel aandacht ging uit naar de bescherming van onze mensen op missie. Het ging om zowel fysieke bescherming, als informatievoorziening door Unmanned Aerial Vehicles (UAV) en bescherming door eenheden van de luchtmacht. Ook de logistiek kreeg de nodige aandacht, met de voorziening van strategisch transport over zee en door de lucht met eigen middelen. Commandovoering over de Nederlandse joint bijdrage aan vredesoperaties is voorzien vanuit de uitzendbare staf van het Permanent Gezamenlijk Hoofdkwartier (PGHK).

Zoals bekend is het aantal werknemers bij Defensie door de overgang naar joint opereren nauwelijks toegenomen, maar zijn er wel intensiveringen geweest voor personeelsgroepen die bijna altijd worden uitgezonden zoals genisten, vliegers en Special Forces.

⁷ Commandant der Strijdkrachten, *Militair Strategische Verkenning 2006*. Den Haag, Ministerie van Defensie (2006). blz. 8.

⁸ *Ibid*, blz. 19.

Joint Caribbean Lion, Curaçao, 2006 (Foto AVDD, R. Mol)

De rol van de Koninklijke Marine kreeg in de visie speciale aandacht. Deze rol was hoofdzakelijk ondersteunend geweest: het uitvoeren van strategische transporten met het Joint Support Ship en de LPD's, het leveren van *tactical ballistic missile defense* bij inzet in gebieden nabij de kust en vuursteun met de *tactical land attack missiles*. De opkomst van China en India als wereldmachten met een aanzienlijke zeemacht maakte ook in Nederland een discussie los waarin Corbett en Mahan tot mijn verbazing veelvuldig voorkwamen. De behoefte van deze landen aan grondstoffen en met name olie was zeer bedreigend voor onze economie en de stabiliteit in de wereld. Om onze belangen veilig te kunnen stellen werd de vloot beperkt uitgebreid met oppervlakteschepen en een helikoptercarrier, tevens geschikt voor *vertical take-off fixed-wing* eenheden.

Wijzigingen Defensiestaf

Al deze veranderingen en toenadering tussen de krijgsmachtdelen waren niet mogelijk geweest zonder de wijziging van de topstructuur van Defensie in 2013. Na de invoering van de CDS als *corporate planner*, behoeftesteller en *operator* in september 2005 en het gelijktijdig opheffen van de bevelhebbers, waren de krijgsmachtdelen omgevormd tot leveranciers van wapensystemen gereed voor de inzet. In deze constructie kon de CDS de toekomstige krijgsmacht vorm geven zonder de traditionele 1-2-1 verdeling van de financiële middelen over de krijgsmachtdelen. DOBBP bepaalde namens de CDS welke capaciteiten een Operationele Commando (OPCO) kreeg. In dit besluitvormingsproces konden de OPCO's bijdragen door hun afdelingen Bestuurlijke Ondersteu-

ning (BO) en uiteindelijk op C-OPCO-niveau in beraad met de CDS. In de Verenigde Staten maar ook – meer vergelijkbaar – het Verenigd Koninkrijk, werden de krijgsmachtdelen hier op andere wijze in betrokken.

In 2012 kreeg ik na een operationele plaatsing een functie bij de Hoofd-directie Informatie en Organisatie (HDIO). Hier vond ik een luisterend oor bij de hoofd-directeur om een gezamenlijk comité der strijdkrachten in te stellen. In dit comité leverden de commandanten van de OPCO's, onder leiding van de CDS, de daadwerkelijke sturing aan de krijgsmacht. Zij bepaalden gezamenlijk de uiteindelijke prioriteiten voor nieuwe projecten zoals voorgesteld door DOBBP.

Het Permanent Gezamenlijk Hoofdkwartier stuurde namens de CDS operaties aan onder leiding van een nieuw ingestelde P-CDS voor Operaties. Deze opzet gaf de hoogste militairen van de krijgsmachtdelen en dus de mensen met de meeste ervaring weer betrokkenheid bij en ook invloed op de inzet en de toekomst van de krijgsmacht. Door de formele betrokkenheid van de top bij de beslissingen over de krijgsmacht nam ook de rivaliteit tussen de krijgsmachtdelen af. Zij hadden immers zelf daadwerkelijk deelgenomen aan de discussies over de afwegingen en het besluitvormingsproces.

Joint opleiden

Tijdens de HDV werd het mij duidelijk dat de discussies met anderen het eigen beeld van de organisatie alleen maar scherper maakten, waardoor uiteindelijk ook het wederzijds begrip toenam. Ik noemde al het voorbeeld van de cavalierist die de functie van MCC vervulde tijdens een joint-planningsoefening. Ik ben overtuigd van de kracht die gezamenlijk opleiden onze organisatie heeft opgeleverd. De veranderingen die Defensie qua samenstelling, wijze van optreden en cultuur heeft doorgemaakt zijn alleen mogelijk door de inzet van het personeel. De opleidingen op het IDL, zoals de Middelbare Defensie Vor-

ming (MDV) en HDV, maar ook de gezamenlijke missiegerichte opleidingen voor uitzending hebben bijgedragen aan het wederzijds begrip en respect.

Tot slot

In dit artikel heb ik de wijzigingen in de defensieorganisatie van de afgelopen jaren willen schetsen. Ik heb de wijzigingen afgezet tegen de veranderde internationale omgeving. Kernpunten hierbij zijn een NAVO die niet meer deelneemt aan vredesoperaties, waardoor de coördinerende commandolaag op operationeel niveau ontbreekt. De EU bleek niet in staat om het EVDB te aanvaarden. Hierdoor kwam de verantwoordelijkheid voor de coördinatie tussen de diverse componenten van de krijgsmacht bij de deelnemende landen te liggen. Nederland heeft dit ingevuld door op nationale basis joint te opereren.

De Nederlandse krijgsmacht staat er goed voor. Het personeel is gemotiveerd en heeft vertrouwen in de eigen capaciteiten om de vaak moeilijke missies tot een succesvol einde te brengen. Ik ben trots dat ik aan deze krijgsmacht heb mogen bijdragen.

Literatuur

- Aartsen, J.J. en Grave, F.H.G. de (2001). *Betrokkenheid van het parlement bij uitzending van militaire eenheden*. Den Haag, Tweede kamer.
- Commandant der Strijdkrachten (2006). *Militair Strategische Verkenning 2006*, Ministerie van Defensie.
- Esch, J.A.C. van (2006). Prijswinnend essay in: *Vizier op Defensie*, Den Haag, Ministerie van Defensie.
- Gent, T. van (2000). *17 Zeventiende eeuwse admiralen en hun zeeslagen*. Den Haag, KVMO.
- Homan, C. (2007). 'Ook militair heeft China mondiale ambities', in: *de Volkskrant*, 17 maart 2007.
- Knaap, C. van der (2003). *Het personeelsbeleid van Defensie in de komende jaren. Verantwoord verkleinen, voortvarend vernieuwen*. Den Haag, Ministerie van Defensie.
- Koninklijke Luchtmacht (2007), *Vlucht door de tijd: kopstukken*. Internetsite, <http://www.luchtmacht.nl/vluchtdoortijd/kopstukken/bevelhebbers/schaper.html>.
- Ministerie van Defensie (2006). *Vizier op Defensie*. Den Haag, Ministerie van Defensie.